

ALONSO ZAMORA VICENTE
(1916-2006)

In Memoriam

En el que fou el seu darrer acte públic i homenatge (*Homenaje a la antigüedad académica*, Instituto de España, Madrid, 15-XII-2005), el Dr. Alonso Zamora Vicente (RAE, UCM) tancava la seva agraïda intervenció apel·lant a la no obstant punyent memòria d'acord amb versos del cançoner popular i amb un explícit «Muchas gracias, otra y última vez». Després vindria el noranta aniversari —1 de febrer— i entre d'altres, encara més íntimes, la celebració organitzada per qui fou vertaderament la seva filla —per tots benivolguda Merche— per acollir al seu voltant els respectuosos deixebles amics —els més grans i, al caliu del seu tarannà, incorporacions ben joves, copartícps tots i amb ell d'una intel·ligent companyonia que Don Alonso concitava des dels inicis de cada relació, malgrat el majoritari i circumspecte marc acadèmic de cadascuna d'aquelles trobades personals entre el futur mestre i l'incipient alumne—. Súbitament, sempre inesperada, la seva mort —14 de març—, tot just iniciat el dia, havent desdejunat amb néts i filla, després d'agençar-se i havent reposat el matiner refrigeri, abans d'iniciar les seves lectures vora la finestra que fou el seu mirador aquests últims anys i de rebre, ja a la tarda, el més jove dels seus col·laboradors d'aquests darrers temps, Mario Pedrazuela. El comiat del proppassat desembre es feia efectiu de manera definitiva. Immediatament vindrien els actes religiosos i acadèmics de rigor. A la UCM —on fou Catedràtic de Filologia Romànica (1968) i Professor Emèrit (1990) en la seva Facultat de Filologia, en la qual havia iniciat els seus estudis universitaris l'any 1932 i on acabà sa llicenciatura (1940), rere el sotrac bèl·lic, i es va doctorar amb la tesi *El habla de Mérida y sus cercanías* (1942)—, els seus col·laboradors més propers d'aquella seu convocaren un seminari internacional (22-27 de maig de 2006), ideat durant el curs com a celebració del noranta aniversari i, a la fi, reunit com a homenatge a una trajectòria intel·lectual i a una obra filològica i literària closes. També com a afirmació d'un deute amb l'homenatjat, acte alhora acadèmic i humà. En l'horitzó, als qui sentíem d'aquesta manera entre la dissemblant comunitat universitària, ens restava en la memòria i per a les decisions que ens caldria prendre en l'esdevenir de cadascú, l'escorç exemplar de la personalitat que ens havia lligat amb sòlides raons científiques i seduït amb un picaresc judici, una pregunta personal o un cop d'ull còmplice. Cada cosa en el moment oportú, cosa que ens feia sentir que sempre ens tenia presents, cosa que ens ha de fer seguir tenint-lo present, nosaltres a ell, des de les diferents facetes de la seva vida.

Com a professor i acadèmic: Deixeble d'Américo Castro, Tomás Navarro, Pedro Salinas, José Fernández Montesinos o Rafael Lapesa, generació del Centro de Estudios Históricos guiada per Ramón Menéndez Pidal, a les lliçons del qual ell mateix arribà a assistir i amb el qual col·laborà al susdit organisme, Alonso Zamora Vicente inicià la seva carrera docent com a catedràtic d'institut a Mérida (1940) i d'universitat a Santiago de Compostela (1943) i Salamanca (1946), això amb una presència prèvia l'any 1942 a la universitat madrilenya per a dictar lliçons de dialectologia espanyola. A més d'aquesta meteòrica carrera docent, l'any 1948 inicia un itinerari internacional per importants institucions acadèmiques americanes a Buenos Aires, Mèxic i Puerto Rico, en el qual s'intercalen estades a universitats europees a partir de l'acollida com a professor extraordinari a Colònia (1954) i fins prendre possessió en la data citada de la càtedra madrilenya de Filologia Romànica, com a successor de Dámaso Alonso.

L'any 1966 fou elegit membre de la Real Academia Española, de la qual era corresponent des de 1958, i va prendre possessió del seient D el 1967, amb un discurs d'ingrés sobre Ase-

dio a *'Luces de Bohemia'*, primer esperpento de Ramón del Valle Inclán. En aquesta institució i des d'aquesta cronologia passà de redactor del *Diccionario histórico de la lengua española* en el Seminario de Lexicografía, fundat per Julio Casares i sota la direcció de Rafael Lapesa, a secretari de la corporació acadèmica (1971-1989). Va organitzar a més la preparació de dues successives edicions del *Diccionario de la lengua española* (1984, 1992) i va dirigir la revisió del *Diccionario manual e ilustrado* (1983-1985, 1989). La vida acadèmica cobrà forma en la seva escriptura — des de l'actiu dia a dia present, tot investigant en els orígens i la trajectòria passada — en el volum *Historia de la Real Academia Española* (1999). Davant la notícia del seu òbit, des de la RAE es recordava com, el jorn anterior, Don Alonso havia trucat i parlat llargament, sol·licitant documentació que necessitava per a l'ampliació d'aquesta obra sens par.

El Dr. Alonso Zamora Vicente, professor i acadèmic, fou investit Doctor Honoris Causa per les universitats de Salamanca (1989), d'Extremadura (1990), de Coimbra (1992), de Santiago de Compostela (1994), d'Alacant (2002); fou homenatjat per la revista *Papeles de Son Armadans* (1973), amb l'edició d'una sèrie de volums amb col·laboracions de companys i deixebles per l'editorial Castalia (1988), amb congressos i seminaris monogràfics (1996, 2001, 2002)... Mereixedor de la Gran Cruz de la Orden de Alfonso el Sabio (2000), el fillèg i narrador del qual parlarem a continuació va merèixer el Premi Nacional d'Assaig (1969) i el Premi Nacional de Literatura (1980).

Com a fillèg: Les geografies del seu periple docent foren lingüísticament i literària investigades per Alonso Zamora Vicente. Extremadura en la susdita tesi doctoral (ed. 1943) o versant sobre el dialectalisme de José M. Gabriel y Galán y de José Chamizo; Galícia en els seus estudis sobre la geada; Hispanoamèrica en el treballs sobre el «rehilamiento» de Buenos Aires o sobre el vocalisme mexicà. Des de la trajectòria com a acadèmic ja revisada se'ns documenta la seva tasca lexicogràfica, i les primeres lliçons universitàries igualment recordades i dedicades a la matèria dialectològica connectada amb el seu doctorat serien l'embrió del que acabà per ésser model de manual de la disciplina, *Dialectología española* (ed. definitiva 1967), tasca coronada amb compendis com *Estudios de dialectología hispánica* (1986) i amb aportacions mantes vegades elaborades en companyia de l'esposa María Josefa Canellada (1912-1995). No desestimà tampoc l'estudi sincrònic de l'idioma, sense evitar l'aproximació a l'estat present de la llengua i fins i tot amb tot divulgatiu, per exemple amb *Al trasluz de la lengua actual* (1988).

El lingüista, però, no donà l'esquena a la praxis literària de l'idioma. Conreà amb criteris innovadors l'edició crítica i, amb vertadera comprensió de l'adjectiu *clàssic*, anotà enlluernadorament des dels anònims medievals i populars fins a Valle-Inclán o Cela, tot passant per la dramaturgia del Siglo de Oro. I no sols això, també desenvolupà la crítica suggerentment documentada, *De Garcilaso a Valle-Inclán* (1951) en títol ben eloqüent. Les pàgines sobre don Ramón M. que, partint dels discurs acadèmic, foren mereixedores de l'esmentat premi nacional de 1969 o el volum de 1951 sobre el cicle de *Sonatas* del gallec universal, figuren entre les lectures més seductores i capdavanteres dels nous llindars interpretatius per part d'Alonso Zamora Vicente. Doble tasca d'editor i crític que, no volem oblidar-ho, portà acuradament als fulls de Camões i Gil Vicente, en una atenció lusitana en la qual batia l'atenció per la península total. Amb absoluta seguretat, en aquesta pluralitat de facetes filològiques que, potser, motiví la desconfiança d'algun mono-especialitzat lingüista de darrera fornada, renaixia amb renovellat ímpetu la fibra pròpia de l'escola espanyola de filologia, d'acord amb els fundacionals cànons del mestre Manuel Milà i Fontanals. Alguns *rars* espècimens en el paisatge acadèmic actual, guardem el sentiment de no haver après mai tanta matèria lingüística com quan Don Alonso ens raonava sobre la pervivència de la cultura popular en un Lope de Vega, per

exemple, i ens deixava instal·lats en «la diacronia com a sincronia en el temps», traient foc al sospitós conflicte, ai las!, entre present i passat de les llengües i el seu estudi que, sota la seva ploma, tenia molt de passió.

Com a narrador: Aquesta dèria per la llengua com a caut zelador d'un tresor cultural, també, però, de l'experiència irrenunciable de cadascú i alhora fugissera, Alonso Zamora Vicente la canalitzà en la seva obra de creació. El món desaparegut, per biologia, de la seva infància i, a més, liquidat per la guerra espanyola, queda emmarcat en *Primeras hojas* (1955). Si aquí, les veus com a signe d'identificació d'un espai sociocultural per qui professava com a noi del barri madrileny de La Latina, ja emergien com a indicis retòrics, aquestes eines en mans del lingüista fascinat per la innovació lèxica i, en aquest marc, per la riuada verbal madrilenya —veure per ex. *Sobre nuevas palabras* (*Rev. de Occ.*, 1971)— acabaren per prendre carta de naturalesa en volums de narrativa com *Smith y Ramírez* (1957) o *A traque barraque* (1972), o en estructures novel·lades com *Mesa, sobre-mesa* (1980), títol mereixedor del citat premi nacional de narrativa. Mitjançant la forma narrativa prioritària i d'empremta joyceana, la del monòleg de sintaxi fluctuant, de veus efímeres vora el populisme de fonda arrel, Alonso Zamora Vicente basteix un fresc fet d'individualitats anònimes, arrasades per la creixent desestructuració social i ofegades en la pròpia solitud. Primers plans de qui sempre fou un enamorat del cinema, assegurat en aquesta retòrica que ja per sempre li serà tan pròpia al seu autor, Alonso Zamora Vicente apurà les vessants del formalisme narratiu amb *Vegas Bajas* (1987), a propòsit de les diverses experiències i dels sentiments generacionals provocats per la guerra civil. Escriptor-filòleg, cosa que justificaria el conreu fascinat per les maneres verbalitzants, fou, a la fi, narrador experimental pels seus vials expressius i argumentals, corresponents uns i altres amb el seu segle. No cal oblidar que va ésser comentador i en molts casos dialogant interlocutor de Borges, Cela, Cortázar, Vargas Llosa..., lector de Proust des dels anys d'estudiant universitari, confessor també de la «curiosidad» i del «temblor» amb els quals «...cayó en nuestras manos por aquellos días *El artista adolescente*, traducido por Dámaso Alonso» Escriptor, doncs, absolutament modern, amb la saba alhora culta i popular de l'idioma.

* * *

Per generació, compartint la dedicació a determinades matèries o des de les institucions a les quals va pertànyer, sempre amb una comprensió rigorosa del romanisme filològic, el Dr. Alonso Zamora Vicente compartí actuacions i mantingué estretes relacions amb mestres catalans com els Dr. Antoni M. Badia i Margarit, Dr. Antoni Comas, Dr. Rafael Ferreres, Dr. Martí de Riquer, Dr. Manuel Sanchis Guarner, Dr. Joan Solà, Dr. Joan Veny... Defensor del patrimoni lingüístic i literari peninsular i de la seva regularització institucional, en el moment de separar-se a la UCM les llicenciatures de Filologia Romànica i de Filologia Hispànica, salvà els estudis de català, gallec i basc de l'extraviament acadèmic que podria haver potenciat la desvinculació d'aquestes matèries per part dels emergents hispanistes. Des de la Secció de Filologia Romànica de la UCM i sempre amb la col·laboració del seu deixeble Dr. Pedro Peira Soberón (1948-1995) perseguí l'estabilització acadèmica de la docència i la investigació sobre la llengua i la literatura catalanes, mitjançant, finalment, la consecució de la Titularitat de Filologia Catalana (1986).

Havent-se de publicar aquesta necrològica mesos després de la mort del Dr. Alonso Zamora Vicente, juga al nostre favor la possibilitat de reunir alguns testimonis publicats a diferents mitjans de comunicació per personalitats pròximes a la seva trajectòria humana i professional que, és segur, ens aproximaran, per acabar, a diversos angles de la seva persona:

Mentre Víctor García de la Concha (RAE) consensuava a nivell institucional que «...él era la memoria de esta casa», Manuel Seco (RAE), més íntimament, rememorava com «...he gozado de sus conversaciones, casi monólogos, rebosantes de saberes variadísimos cosechados por su preciosa memoria a lo largo de una vida llena de saber y de sabor». Entre els seus antics alumnes, Ángela Abós Ballarín (Univ. Zaragoza) confessava que professors com Zamora Vicente i Lázaro Carreter «...tan radicalmente diferentes entre sí, nos han permitido a algunos, entre los que me cuento, vivir de rentas en el ejercicio de la profesión y también en el de la existencia» Això i, en el cas que ens ocupa, en bona mida perquè «El sentido de la decencia, de clara raíz institucionista, es la mayor aportación que el sabio profesor nos hacía a aquellos estudiantes...» (Jorge Urrutia, Instituto Cervantes); i això mateix, també, perquè projectava dreceres, d'aquelles que abasten els més diversos nivells de la vida: «Nos ha enseñado a rastrear lo auténtico, nos ha enseñado a leer y, sobre todo, nos ha enseñado a escuchar» (Jesús Sánchez Lobato, UCM). Apresa la lliçó, els deixebles fidels han fet per guardar-se a més el retrat que el temps anà quallant d'experiències: «Fue don Alonso un humanista; en sus años finales, un humanista cansado, escéptico y tranquilo, que se acodaba toda una tarde para leer en su jardín y se emocionaba cantando las viejas canciones que aprendió no se sabe si en los pueblos o en los libros. Y que repetía, probablemente, para que prendieran en otras memorias y pudieran evocar inenarrables de nuestra existencia» (Pablo Jauralde, UAM). Cansat, escèptic i tranquil, així mateix conservador de la seva perpètua ironia, també de la seva capacitat d'esforç, l'escriptor Juan Cruz informa: «Enfermo ya, se reía también de las condiciones en las que el cuerpo le iba mostrando la dificultad de seguir, pero seguía, y siguió hasta el último instante» La dedicació fou la constant del matrimoni Zamora-Canellada tal i com ha recordat, amb motiu del final, el seu primogènit: «Las primeras imágenes que tengo de mi infancia son las de ver a mi padre y a mi madre siempre pegados a los libros. Se levantaban media hora para comer, y otra vez a los libros. Me emociona recordarlo porque tal vez ahora no se entienda bien. Era una manera de concebir el trabajo y la vida muy lejana a la que estamos viendo ahora» (Alonso Zamora, Museo de Segovia).

El temps passat que, dèiem, ens ha permès conèixer aquestes rememoracions, igualment ens ha deixat veure i escoltar pòstumament el Dr. Alonso Zamora Vicente expressant conviccions com aquesta que verbalitzava en resposta a una entrevista emesa després d'aquell 14 de març:

«No tengo más que un solo mensaje para la gente, trabajar; el trabajo nos dignifica, nos hace mucho mejores, más generosos, hasta más inteligentes, y que, además, pensar que trabajamos no como un... para ganarnos una condecoración, un brillo más, no, sino que trabajamos para que todos podamos subir un poco más, encontrar un día nuevo que sea mejor que el anterior. Y en cuanto a la gente del oficio —eso que usted llama los filólogos y los literatos—, por mi experiencia, les aconsejaría que no se dejen llevar de las modas, hasta que no haya un procedimiento de trabajo bien aprovechado, bien terminado, siempre se encontrarán cosas nuevas; y no entregarse alegremente a lo que se lleva, porque no se hacen más que tonterías, cosas endebles que esas sí que se olvidan, gracias a Dios. Pero, trabajar, trabajar y trabajar. Nada más que eso. (...) Esa libertad de que tanto se habla, existe, pero es simplemente una actitud de elección. La vida es un escoger. Ahí delante de nosotros está todo. Ahora, eso sí es muy importante, que aquello que elijamos divierta, que no sea una disciplina dolorosa, para estar refunfuñando...» (*Epílogo*, Canal Plus, 2006).

Juan M. RIBERA
Universitat Complutense de Madrid